

Міжнародна економіка

Ікрам Ісмаїл огли ДЖАБРАЇЛОВ

**РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА
АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА НАХЧИВАН**

Резюме

Відображено важливі моменти економічної політики, пов'язані з Нахчіваном. Зазначено, що економічний розвиток регіонів Азербайджану є пріоритетом економічної політики керівництва країни. Серед них особливе місце посідає Нахчіванський економічний район.

Ключові слова

Нахчіванський економічний район, економічна політика, економіка регіонів, транспортне сполучення, економічний курс.

Класифікація за JEL: P40.

© Ікрам Ісмаїл огли Джабраїлов, 2011.

Джабраїлов Ікрам Ісмаїл огли, Нахчіванський державний університет, Азербайджан.

1. Економічна політика Азербайджанського уряду щодо регіонів

Важливу роль у розвитку Азербайджану відіграла прийнята в 2004 році перша Державна програма соціально-економічного розвитку регіонів, що охопила 2004–2008 роки. Упродовж її реалізації в регіонах було здійснено велику творчу роботу, досягнуто високого зростання рівня макроекономічних показників. Упродовж п'яти років реальний обсяг внутрішнього валового продукту (ВВП) зріс у 2,6 разу і становив 47,5 мільярдів доларів, номінальний рівень ВВП на душу населення – у 5 разів та становив 5550 доларів, нафтовий сектор – у 1,8 разу.

За підсумками 2008 року частка недержавного сектору у ВВП становила 84,5 %. Зростання в галузях промисловості та сільського господарства становило відповідно 2,5 разу та 25,2 %. Доходи населення у 2008 році порівняно з 2003 роком збільшились у 4 рази, рівень бідності знизився до 13,2 %. За цей період середньомісячна заробітна платня працівників за наймом зросла у 3,5 разу та досяг 335 доларів. Упродовж п'яти років обсяг інвестицій, вкладених в основний капітал за рахунок усіх джерел фінансування, становив 41,88 мільярдів доларів, з них 53,2 % припадає на внутрішні інвестиції. За цей період загальний обсяг державних інвестицій, спрямованих на розвиток регіонів, становив 8,5 мільярдів доларів. Обсяг інвестицій у нафтовий сектор за п'ять років зріс у 6,2 разу, і його питома вага у структурі загальних інвестицій зросла від 26,8 % у 2003 році до 69 у 2008 році. У 2004–2008 роках збільшення обсягу державних інвестицій привело до зростання в декілька разів обсягів будівництва в регіонах країни. Було створено інфраструктуру об'єктів соціального призначення, комунальних послуг, транспортних комунікацій, об'єктів зв'язку, водозабезпечення та меліорації. За цей період у країні було збудовано та введено в експлуатацію 9 електростанцій. З них 3 електростанції модульного типу, 3 електростанції в Нахчіванській Автономній Республіці, теплова електростанція в місті Сумгаїті та 2 електростанції в Баку. Після 13-річної перерви відновлено подачу газу до Нахчіванської Автономної Республіки, уперше забезпечено подачу газу в 6 районах. Сьогодні в Азербайджані забезпечення газом населення становить 85 %.

У 2004–2008 роках у регіонах республіки проведено чи капітально відремонтовано магістральні шляхи довжиною понад 1000 км, здійснено ремонтні роботи на ділянці завдовжки 600 км доріг республіканського та 500 км місцевого призначення; відремонтовано 34 та побудовано 69 мостів. Упродовж п'яти років побудовано та введено в експлуатацію 4 аеропорти, що відповідають сучасним стандартам. У рамках Державної програми соціально-економічного розвитку регіонів побудовано 33 житлових будинки для

інвалідів та сімей тих, хто загинув у карабаській війні, 7 відновлювальних центрів для інвалідів та 7 нових сучасних лікувально-діагностичних центрів. За п'ять років у регіонах було збудовано 636 нових школи, 192 школи було капітально відремонтовано, побудовано та здано в експлуатацію 243 нових класних кімнати.

У регіонах країни було впроваджено в експлуатацію 18 сучасних олімпійських комплексів. 88 % створених за 5 років підприємств належать до приватного сектору. З метою підтримки розвитку підприємницької діяльності за рахунок коштів Національного Фонду Азербайджанської Республіки з надання допомоги підприємництву 699 суб'єктам підприємництва було виділено пільгові кредити на суму 404,25 мільйонів доларів. За рахунок цих коштів створено понад 68,2 тисяч робочих місць.

Загалом, у результаті здійснення цілеспрямованих заходів у 2004–2008 роках у країні відкрито понад 766 тисяч нових робочих місць, з них 547,5 тисяч є постійними робочими місцями. Було створено понад 27,5 тисяч нових підприємств. Оскільки розвиток країни вимірювався дуже високими темпами, в 2004–2008 роках до програми було внесено доповнення та поправки. У ці роки зростання внутрішнього валового продукту в середньому перебувало на рівні понад 20 %. Таким чином, додаткові доходи, що надходили до бюджету, звичайно ж, вплинули на поправки, внесені до програми. Загалом, можна сказати, що програму, яка охоплювала 2004–2008 роки, було перевиконано.

У 2009 році Указом Президента Азербайджану було затверджено «Державну Програму соціально-економічного розвитку регіонів Азербайджанської Республіки в 2009–2013 роках». У цьому документі, створеному як логічне продовження «Державної Програми соціально-економічного розвитку регіонів Азербайджанської Республіки (2004–2008 роки)», було передбачено подальше нарощування досягнутих успіхів. У новій Державній Програмі одночасно з розвитком регіонів країни передбачено заходи із соціально-економічного розвитку міста Баку та районів, що його оточують.

Саме втілення в життя цієї Державної Програми, як сказав глава країни пан Ільхам Алієв, створить умови для досягнення світового рівня та прирівнювання до критеріїв Європейського Союзу всієї інфраструктури Азербайджану. У Державній Програмі було враховано всі не розв'язані досі питання щодо розвитку галузей економіки в регіонах країни, у т. ч. конкретні проблеми районів, населених пунктів, кожного села щодо покращення життєвого рівня населення.

Відповідно до цілеспрямованої політики держави в галузі динамічного розвитку економіки, подальшого підвищення рівня життя населення, з умовою раціонального використання наявного потенціалу, забезпечення розвитку всіх регіонів, а також столиці республіки нафтового сектору, у Державну Програму включено нові завдання, що охоплюють 1066 заходів. Зокрема,

передбачено створення нових та розширення виробничої діяльності наявних підприємств, прискорення впровадження новітніх ІТ-технологій, покращення соціальної інфраструктури, будівництво та реконструкція відповідно до сучасних стандартів, об'єктів освіти, науки, охорони здоров'я, культури та спорту, здійснення комплексних заходів з будівництва житлових будинків для інвалідів та сімей загиблих у карабаській війні.

У 2009 році з метою соціально-економічного розвитку коштом усіх джерел фінансування на капітальні вкладення було спрямовано кошти на суму 9,25 мільярдів доларів, у т.ч. на розвиток регіонів – 3,63 мільярда доларів. Через рік після прийняття Державної Програми було впроваджено в експлуатацію 9 заводів. З метою розширення можливостей виходу підприємців до кредитних ресурсів спрощено порядок використання коштів Національного Фонду Азербайджанської Республіки щодо надання допомоги підприємству, знижено до 6 % максимальні відсоткові ставки з пільгових кредитів, до 25 днів терміни одержання кредитів, збільшено до 6,25 мільйонів доларів максимальну суму кредитів. У 2009 році за рахунок Фонду було видано пільгових кредитів 2101 підприємствам на суму 162,5 мільйонів доларів.

У межах Державної Програми за 2009 рік здійснено важливі заходи в галузі будівництва та реконструкції об'єктів соціального призначення, у т.ч. охорони здоров'я та освіти. В усіх регіонах країни здійснено заходи в галузі відновлення екологічного балансу, охорони навколишнього середовища та забезпечення потреб населення в чистій питній воді. Для продовження робіт у цій галузі 2010 рік було оголошено «Роком екології». За ініціативи Президента Азербайджанської Республіки в місті Баку та населених пунктах, що його оточують, було здійснено широкомасштабні роботи щодо посіву до трьох мільйонів дерев, створено лісові зони обабіч доріг, парки в селах та селищах. За рік побудовано та здано в експлуатацію для інвалідів та сімей загиблих у карабаській війні 117-квартирні житлові будинки. Було побудовано чи капітально відремонтовано 63 об'єкти охорони здоров'я, 87 об'єктів освіти. За ініціативи Фонду Гейдара Алієва побудовано 6 нових шкіл на 1600 учнівських місць. Впроваджено в експлуатацію 7 олімпійських спортивних комплексів.

У 2009 році в результаті здійснення цілеспрямованих заходів загалом по країні було відкрито до 74 тисяч нових робочих місць, з яких 54,5 тисяч є постійними. 70 % заново створених робочих місць припадає на частку регіонів.

За останні 6-7 років в Азербайджані побудовано понад 2 тисячі шкіл, близько 400 медичних закладів, 29 олімпійських спортивних центрів, і цей процес триває. Велике значення має створення в регіонах соціальної інфраструктури, зокрема соціальної інфраструктури в галузі охорони здоров'я. Особливе значення для розвитку нашої країни має зміцнення приватного сектору. У 2004–2010 роках за ініціативи Національного фонду допомоги підприємству було надано пільгових кредитів в обсязі близько 875 мільйонів

доларів. Надання цих кредитів, можна сказати, додало могутнього імпульсу розвитку приватного сектору. 80 % кредитів надається регіонам, що демонструють національні пріоритети у структурі державної політики. Тішить той факт, що кредити повертаються. Приватний сектор проявляє тут неабияку відповідальність. Звичайно, при наданні кредитів аналізують платоспроможність їх одержувачів, вивчають можливості приватних структур та відбирають компанії з хорошою кредитною історією.

Глава держави, який узяв під особистий контроль реалізацію другої Програми, здійснив у минулому році 27 поїздок у регіони, брав участь у церемоніях відкриття та закладення фундаменту понад 170 виробничих, транспортних підприємств, освітніх закладів, охорони здоров'я, культури, спорту, туризму та інших сфер, ознайомився з їхньою діяльністю. Після цих поїздок він підписав розпорядження про додаткові заходи з прискорення соціально-економічного розвитку низки міст та районів.

З 2004 року за рахунок усіх державних фінансових джерел на розвиток регіонів було спрямовано 15,5 мільярдів доларів інвестицій, у тому числі 3,4 мільярдів доларів у минулому році, завдяки чому було реалізовано сотні важливих проектів.

У 2010 році було побудовано та відремонтовано за міжнародними стандартами понад 635 кілометрів доріг. Міжнародний морський порт та суднобудівний завод забезпечать подальше зростання транзитного потенціалу нашої країни, її ролі та значення в регіоні загалом.

Регіони в повному обсязі забезпечено електроенергією. Тільки у 2010 році було впроваджено в експлуатацію ГЕС, нові підстанції та високовольтні лінії, закладено фундамент 4 малих ГЕС, продовжено будівництво 5 електростанцій. У результаті проведеної роботи Нахічеванська АР, яка раніше стикалася з енергетичними проблемами, вже кілька років експортує електроенергію. Упродовж року в рамках Державної програми в регіонах прокладено 3770 кілометрів нових газопроводів, відремонтовано та відновлено 500 кілометрів газових ліній, оснащено газом 49 населених пунктів. Спорудження водоочисних установок в 156 населених пунктах 18 районів упродовж берегів рік Кура й Араз у рамках покращення забезпечення населення якісною водою покращило водопостачання понад 300 тисяч людей. Здано в експлуатацію водопровід Огуз-Габала-Баку.

У 2010 році в регіонах здано в експлуатацію понад 160 підприємств промисловості, сільського господарства, обслуговування та торгівлі, у тому числі консервний завод та чайну фабрику, автомобільний завод, декілька заводів будівельних матеріалів, технопарк, соляний завод, консервний завод, завод з видобутку та переробки золота, тваринницькі та молочні комплекси й інші підприємства. Продовжується будівництво понад 200 підприємств, у тому числі 12 підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, заводів з виробництва будівельних матеріалів та інших підприємств, серед яких 112

одержали пільгові кредити Національного фонду допомоги підприємству. Загалом, упродовж року на фінансування 1430 інвестиційних проектів виділено пільгових кредитів у розмірі 143,75 мільйонів доларів. За рахунок пільгових кредитів було профінансовано підприємства, що відіграють ключову роль у розвитку аграрного сектору. З метою створення інфраструктури зберігання сільськогосподарської продукції за рахунок пільгових кредитів фонду профінансовано будівництво в усіх регіонах 25 сучасних холодильних комплексів загальною місткістю 85 тисяч тонн та 17 зерносховищ загальною місткістю 270 тисяч тонн. Крім того, здано в експлуатацію 2 зерноелеватори. У зв'язку із прийнятими комплексами заходів з державної підтримки, в інших галузях сільського господарства продовжувалося зростання, й потреби країни щодо основних продовольчих товарів було забезпечено коштом місцевого виробництва. У той час, коли у світі існують проблеми з продовольчим забезпеченням, ці заходи, забезпечивши зміцнення продовольчої безпеки нашої країни та зменшення залежності від імпорту, відіграють значну роль у диверсифікації експорту, збільшенні експорту нафтової продукції. Для розширення можливостей виходу азербайджанської продукції на нові ринки організовано близько 100 бізнес-форумів та конференцій.

Один з найважливіших напрямків політики, що здійснюється державою в галузі соціального захисту населення, – прояв особливої уваги до верств населення, що потребують соціального захисту, у тому числі інвалідів, ветеранів, малозабезпечених громадян, біженців та вимушених переселенців. За 2010 рік у місті Баку було збудовано три будинки на 243 квартири, а в регіонах – 12 житлових будинків по 272 квартири та 200 індивідуальних житлових будинки. Для біженців та вимушених переселенців здано 2 житлових будинки і школу на 188 учнівських місць, побудовано 2 селища з необхідною інфраструктурою відповідно на 612 та 689 сімей.

У 2010 році було відкрито 45 закладів охорони здоров'я, серед яких 25 – у регіонах, побудовано та капітально відремонтовано 70 шкіл, у тому числі 43 – у регіонах, здано 4 олімпійських спортивних комплекси і 4 спортивних центри, триває будівництво 9 спортивних комплексів. Загалом, у результаті здійснених у рамках Державної програми заходів, у 2010 році було створено близько 4300 нових підприємств, відкрито 73 тисячі робочих місць, у тому числі 52 700 постійних. У результаті виконаної роботи, зокрема, в галузі соціально-економічного розвитку регіонів, рівень бідності скоротився до 9 %.

2. Економічна політика щодо Нахчівану – реалії та перспективи

Серед регіонів країни особливе місце посідає Нахчіванський економічний район. Цей район відрізняється від інших частин країни деякими своїми особливостями. По-перше, Нахчіванська Автономна Республіка складається з анклаву, оскільки її територія не має прямих кордонів з іншою частиною Азербайджану, що позбавляє її можливості підтримувати інтенсивні економічні стосунки з іншими регіонами країнами. Водночас, Нахчіван тісно співпрацює з Іраном та Туреччиною. З огляду на військовий конфлікт між Вірменією та Азербайджаном у 1992–1994 рр., двостороння співпраця між країнами відсутня.

Ці обставини дуже впливають на структуру економіки Нахчіванської Автономної Республіки. У певному значенні, ця блокада позитивно вплинула на економічний розвиток. Нахчівану доводиться формувати потужну економіку коштом внутрішніх можливостей.

Реалії Нахчіванської Автономної Республіки є важливим фактором формування економічної політики Азербайджанської Республіки. У першу чергу, упродовж прийняття рішень та їх реалізації, потрібно врахувати промислові можливості економічного району. Історично промисловість Нахчіванської Автономної Республіки посідала одне з провідних місць в економіці Азербайджану. У ній пріоритет віддавався харчовій, легкій та іншим галузям промисловості. У 1970–1980-х рр. більшу частину виробленої в автономній республіці продукції спрямовували в зарубіжні країни. Уся вироблена в Азербайджані кам'яна сіль, молібден, цинк та свинець, велика частина мінеральних вод, шовку-сирцю, будівельних матеріалів, мармуру, вин, фруктів, консервованого варення припадали на частку автономної республіки. На її території розміщено чималу кількість мінеральних джерел. В усьому світі відомі за своєю якістю лікувальні властивості мінеральних вод Бадамлі й Сираб.

Розвиток промисловості автономної республіки вступив на новий етап з приходом у 1969 р. в Азербайджані до влади загальнонаціонального лідера Гейдара Алієва. У 1970–1985 рр. для розвитку всіх галузей економіки Нахчіванської Автономної Республіки вкладено 900 млн карбованців основного капіталу. У ці роки тут побудовано фабрику трикотажу для білизни, новий завод з виробництва мінеральної води, склотарний завод, борошномельний комбінат, завод залізобетонних конструкцій, Шахтахтинський кам'яний кар'єр, 16 великих промислових підприємств. Разом з Іранською Ісламською Республікою на річці Аракс побудовано водосховища та електростанцію [5].

Зазіхання Вірменії на територію Азербайджану Нагорний Карабах та війна, що розпочалася відразу за цим у першій половині 1990-х рр., поставили економіку, і зокрема, промисловість Нахчиванської Автономної Республіки, у дуже скрутне становище. Прихід до влади в 1993 р. загальнонаціонального лідера Гейдара Алієва та проведення поважних реформ у промисловості привели до щорічного динамічного зростання обсягу всієї промислової продукції.

Нинішній Президент країни пан І. Алієв також високо оцінює промислові та економічні можливості Нахчиванської Автономної Республіки [2]. Промислові можливості країни допомагають забезпечити роботою частину країни [1]. Геополітичне положення Нахчивану дає можливість озвучити деякі пропозиції, що повинні бути враховані відповідними органами влади країни, які займаються економічною політикою. Враховуючи географічне положення Нахчивана, було б доцільно створювати там промислові підприємства, які працюють за державними замовленнями, що забезпечить роботою значну частину населення Автономної Республіки.

Другий момент пов'язаний з аграрною галуззю. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови автономної республіки дають можливість для розвитку сільського господарства. Проживання більшої частини населення в сільській місцевості та зайнятість в аграрному секторі є передумовою для пріоритетного розвитку цієї галузі.

Здебільшого, сільське населення займається вирощуванням зерна, овочівництвом, тваринництвом, вирощуванням картоплі та фруктових садів. З метою розвитку сільського господарства в автономній республіці проведено земельну реформу. У результаті проведених аграрних реформ 10,5 % загальну земельну площу передано у приватну й 56,3 % – у муніципальну власність, а 33,2 % – залишено в державній власності. Із загальної земельної площі 536,3 тис. га 176,9 тис. га, тобто 33 %, є придатними для сільського господарства. 14,5 тис. га придатних для сільського господарства земель, тобто 31,9 %, є зрошувальними. З цієї точки зору, правильна організація меліоративно-іригаційних робіт відіграє важливу роль у розвитку аграрного сектору.

На території автономної республіки протікають ріки: Араз, Арпачай, Нахчиванчай, Гиланчай, Алинджачай, Джагричай. На цих ріках побудовано водосховища: Аразьке, Арпачайське, ім. Гейдара Алієва, Сирабське, Узунбинське, Бананіярьське. Крім того, в автономній республіці для зрошення земель використовують 82 насосні станції, 589 субартезіанських свердловин, 277 кяхризів.

У результаті проведених заходів обсяг виробництва сільськогосподарської продукції з року в рік збільшується. Тут також можна запропонувати цікаві ідеї. Для максимального використання продукції сільського господарства доцільно було б спорудити чималу кількість заводів з консервації сільськогосподарської продукції.

Разом з основними виробничими галузями, неабияке значення в розвитку економіки має вдосконалення інфраструктури. Велику роль у цьому відношенні має бути відведено розвитку транспортного сектору. Геополітичні умови республіки зумовлюють доцільність переважного використання в основному автомобільного, повітряного та залізничного транспорту.

В автономній республіці основним видом транспорту для перевезення пасажирів та вантажів є автомобільний транспорт. Більшість міст, районних центрів і сіл автономної республіки сполучено між собою маршрутними автобусами.

Для зміцнення стосунків із сусідніми країнами велику роль у перевезенні пасажирів та вантажів відводять автомобільному транспорту. Так, на підставі угоди, підписаної з фірмами Турецької Республіки «Ігдирли туризм» та «Джан Ігдир», здійснюються перевезення пасажирів автобусами в міста Туреччини: Стамбул, Анкару, Ізмір, Анталію та ін. Укладено угоди для перевезення пасажирів з транспортними компаніями Іранської Ісламської Республіки «Дідарі Сейрі Гіті» та «Ніл Кешмі Гостер» у напрямку Нахчіван–Табріз–Тегеран, Нахчіван–Урмія.

З метою покращення стосунків з основною територією Азербайджану з кінця 2007 р. діють регулярні автобусні рейси Нахчіван–Баку–Нахчіван, що проходять через територію Ірану.

Розвиток автомобільного транспорту значною мірою залежить від наявних автомобільних доріг. З цієї причини проекти з покращення шляхової мережі повинні бути пріоритетними. Транспортна політика сприятиме формуванню допоміжного промислового комплексу, у чому вже є певний досвід [3]. Водночас, розвинуте транспортне сполучення – це зростання прибутку в секторі туризму, що має особливий потенціал у Нахчівані [5].

Література

1. Мамедов, Мамед. Расширение промышленного потенциала Нахчывана // Газета «Азербайджан». – 2008. – 24 февраля. – № 43.
2. Нахчыван развивается с каждым днем, красивеет, улучшается: визит президента Азербайджана Ильхама Алиева в Нахчыванскую Автономную Республику (3 августа 2009 г.) // Газета «Халг». – 2009. – 4 августа. – № 169. – С. 1.
3. Новый асфальто-бетонный завод был открыт в Нахчыванской АР // Газета «Экономика». – 2007. – 1–7 ноября. – № 44. – С. 2.
4. Халилзаде Ф. Нахчыван улучшающийся с каждым днем // Газета «Азербайджан». – 2007. – 7 июля. – № 147. – С. 5.

5. <http://spb-nakhchivan.ru/nakhchivan-economy>
6. <http://www.mediaforum.az/az/2008/07/18/AZƏR-ƏMİRASLANOV-AZƏRBAYCANIN-DÖVLƏT-SİYASƏTİ-110052668c04.html>
7. http://w1.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=339&Itemid=77
8. <http://www.nakhchivan.az/portal-1/news/fevral-2011/news4.html>

Стаття надійшла до редакції 30 листопада 2011 р.